

تاریخچه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (از سال ۱۳۴۲ تا ۱۳۶۰)

● زنده‌یاد سید محمد کاظم نائینی*

نشریه داخلی شماره ۱۰۰

دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

بهمن‌ماه ۱۳۶۰

اشاره

فرایند تألیف، چاپ و توزیع کتب درسی در مقاطع مختلف تحصیلی در تاریخ آموزش و پرورش ایران، همواره با فراز و فرودهای بسیاری همراه بوده است؛ به گونه‌ای که گاه به صورت متمرکز و در دوره‌هایی دیگر توسط بخش خصوصی انجام گرفته است. این روند تا سال ۱۳۴۲ ه.ش، با تأسیس «سازمان کتاب‌های درسی» و بعدها با شکل‌گیری «دفتر تحقیقات»، به صورت متمرکز و رسمی درآمد و فرایند تألیف و توزیع کتب درسی، متناسب با اقتضائات جامعه، سامان یافت.

در شماره‌های پیشین این فصلنامه، در مقالات مختلف به صورت موردی به این جنبه‌ها پرداخته‌ایم. با این حال، در مقاله حاضر، تلاش شده است تا تاریخچه شکل‌گیری «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی» به صورت منسجم‌تر، بررسی شود. این مقاله توسط زنده‌یاد آقای دکتر سید محمد کاظم نائینی، اولین مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی پس از انقلاب اسلامی، تهیه شده است. متن اصلی این نوشتار، به صورت جزوه محدود و داخلی، در مرکز اسناد و کتابخانه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی نگهداری می‌شود و به نظر می‌رسد ضرورت دارد تا در سطح گسترده‌تری منتشر شده و در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد. لازم به توضیح است که ساختار ذکر شده در مقاله محدود تا سال ۱۳۶۰ می‌باشد.

* دانشیار بازنشسته دانشکده علوم دانشگاه تهران و اولین مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی درسی، بعد از انقلاب اسلامی

■ مقدمه

نظام آموزش و پرورش کشور، هفت رکن اساسی دارد: هدف، برنامه، روش، تشکیلات، معلم، تجهیزات و ضوابطی برای ارزشیابی^۱. اگر این ادعا مورد پذیرش باشد، سه رکن اول آن کلاً به حوزه دانش آموزان و ارکان دیگر آن، جزء در مواردی، جزء وظایف سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی است. این دستگاه، مرکز تصمیم گیری و به اصطلاح مغز آموزش و پرورش است. سیاست کلی و خط مشی نظام آموزشی کشور را تعیین می کند. هدف های تعلیم و تربیت را تعریف و به هدف های رفتاری تبدیل می نماید و برای رسیدن به هدف ها جهت یابی و برنامه ریزی می کند. روش های مناسب و مفید آموزشی و تربیتی را انتخاب و ارائه می کند. بر اساس این اقدامات، تشکیلات وزارت آموزش و پرورش ساخته می شود. شرایط و ضوابط تربیت معلم از لحاظ کمی و کیفی معلوم می شود و دستگاه آموزش ضمن خدمت به کار می افتد. مسائل و امکانات فراهم و کتاب های درسی و کمک آموزشی نوشته می شود و در نهایت، نظام ارزشیابی آموزشی پدید می آید و حرکت دستگاه آموزش و پرورش کشور را تحت کنترل و نظارت قرار می دهد.

کلیه برنامه ریزی های آموزشی، تهیه و تألیف و چاپ و توزیع کتاب های درسی در تمام مقاطع تحصیلی، تدوین آیین نامه های آموزشی، تنظیم جداول دروس، برنامه ریزی درسی تربیت معلم، طرح ریزی آموزش ضمن خدمت، تحقیقات علمی، پژوهش های تربیتی، هنری و نظام های آموزشی جهان، جمع آوری منابع و مآخذ مطالعاتی و تحقیقاتی، و نشر مجلات و کتاب های کمک آموزشی، همه جزء وظایف سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی است. اساساً این سازمان نهادی سازنده در تعامل با همه مردم، دانش آموزان، معلمان، مدیران، مسئولان، استادان، کارشناسان، متخصصان، صاحب نظران و کلیه نهادهای دولتی و غیردولتی است و بدون کمک و یاری این گروه ها و نهادها نمی تواند در انجام وظایف خود موفق باشد. از این رو، تحت هدایت مسئولان و عنایت معلمان و حمایت مردم و نهادهای دولتی و مردمی قرار گرفته است و امکانات بیشتری دارد.

این سازمان تولیدکننده مواد آموزشی است که دیگر واحدهای آموزشی مصرف کنندگان آن اند؛ هر معلم، در هر کجای ایران و هر مدرسه، در هر گوشه کشور، به دانش نیازمند است. در این مقاله، هدف این است که این سازمان را دور از تبلیغ و مجامله معرفی کنیم؛ چنان که آن را متعلق به خود یافتید، در احیا و تحقیق اهداف آن بکوشید، زیرا اساساً کار این سازمان به نظریات و تجارب شما معلمان و صاحب نظران متکی است.

■ تاریخچه

متأسفانه تاریخچه تشکیل این نهاد با ورود استعمارگران آمریکایی و مستشاران فرهنگی و نفوذ کارشناسان خارجی در آموزش و پرورش آغاز می شود و یادآور خاطرات تلخ

۱. اقتباس از کتاب «تاریخ فرهنگ ایران»، اثر دکتر عیسی صدیق، صفحه ۸، انتشارات دانشگاه تهران.

دوران رژیم منحط پهلوی است. در حقیقت، اولین کلنگ این سازمان به‌وسیلهٔ مستشاران آمریکایی به زمین زده شده است.

تا قبل از سال ۱۳۳۴، مسئولیت تنظیم برنامهٔ تحصیلات در مقاطع تحصیلی به عهدهٔ ادارهٔ امتحانات و برنامه‌ها بود.^۱ در تیرماه ۱۳۳۴ (دو سال پس از کودتای آمریکایی ۲۸ مرداد در ایران)، به توصیهٔ مستشاران آمریکایی، قسمت برنامه از ادارهٔ مذکور جدا و اداره‌ای تحت عنوان «ادارهٔ مطالعات و برنامه‌ها» تأسیس شد.

انگیزهٔ این تفکیک، ظاهراً ایجاد فرصت برای مطالعه و تحقیق پیرامون هدف‌ها و تجدیدنظر در برنامه‌ها و روش‌های تعلیم و تربیت بود؛ اما در واقع، این اداره به‌صورت یک دایره، در نوامبر ۱۹۵۳، در بخش فرهنگی اصل ۴ به وجود آمده بود و هدف آن تهیهٔ کتب نمونه برای مدارس ایران بود.^۲ بیشتر فعالیت این دایره، تألیف و تطبیق کتب درسی ایران با اهداف و خواست استعمارگران آمریکایی بود که در مدت ۳ سال، ۱۴ کتاب در زمینه‌های مختلف درسی به‌عنوان نمونه برای همفکران ایرانی‌شان تهیه کرده بودند.^۳

شعبهٔ مواد درسی این دایره، در اثر الحاق مؤسسات هیئت عملیات اقتصادی آمریکا به وزارتخانه‌ها و تفکیک دایرهٔ برنامه‌ها از ادارهٔ امتحانات، ضمیمهٔ ادارهٔ مطالعات و برنامه‌ها گردید. در این الحاق، سه نفر از مستشاران آمریکایی نیز به وزارت آموزش و پرورش اضافه شدند که عملاً و علناً اختیارات این اداره را به عهده گرفتند.

▣ دواير اداره مطالعات و برنامه‌ها

ادارهٔ مطالعات و برنامه‌ها در بدو تشکیل، یک رئیس، یک معاون و ۵ مشاور خارجی داشت که با ۲۴ کارشناس و کارمند در ۶ دایره به کار پرداختند. هر اداره به‌وسیلهٔ یک مدیر و چند کانون اداره می‌شد:

۱. دایرهٔ برنامهٔ آموزش ابتدایی: مأمور بررسی و مطالعهٔ برنامه‌های کودکان و دبستان‌های کشاورزی، حرفه‌ای، مدارس اختصاصی و تجربی.
۲. دایرهٔ برنامهٔ آموزش متوسطه: مأمور بررسی برنامه‌های دبیرستان‌ها و شعب مختلف صنعتی، کشاورزی، بازرگانی، حرفه‌ای و خانه‌داری.
۳. دایرهٔ برنامهٔ دانشسراها و کلاس‌های کارآموزی: مأمور بررسی برنامهٔ دانشسرای مقدماتی و دانشسراهای کشاورزی و برنامهٔ کلاس‌های تربیت معلم و کلاس‌های آموزش ضمن خدمت و تربیت کتبدار.
۴. دایرهٔ مواد درسی: شامل کتابخانهٔ فنی برنامه‌ها و متصدیان تألیف، ترجمه، تصنیف، چاپ و انتشار کتب درسی.

۱. مجلهٔ رسمی وزارت فرهنگ، شمارهٔ ۶، سال بیست و هشتم، شهریور ۱۳۲۶.

۲. صفحهٔ ۱۶، منبع ۲.

۳. اسامی کتاب‌ها در صفحهٔ ۳۷ همان منبع.

۵. دایره امتحانات و نسبت‌ها و تحقیقات روانشناسی: مأمور تهیه و تنظیم امتحانات و اجرای آن‌ها و مطالعه آیین‌نامه امتحانات دبستان‌ها و دبیرستان‌ها.
۶. دایره امور اداری.

▣ بودجه اداره مطالعات و برنامه‌ها

- بودجه اداره مطالعات و برنامه‌ها از ۴ محل تأمین می‌شد:
۱. بودجه پرسنلی وزارت آموزش و پرورش، مانند دیگر واحدهای تابعه، حقوق کلیه کارمندان و هزینه لوازم تحریر و سایر وسایل مورداحتیاج را تأمین می‌کرد.
 ۲. حساب عملیات مخصوص از بودجه وزارت فرهنگ، ویژه اداره مطالعات و برنامه‌ها.
 ۳. بودجه اختصاصی وزارت فرهنگ برای مدرسه تجربی و اطفال عقب‌افتاده و تهیه آزمون‌های آموزشی^۱.
 ۴. ۷۰ هزار دلار کمک مخصوص سالانه از بودجه اصل ۴ برای خرید کتاب از آمریکا که کلیه این مبلغ صرف خرید کتاب‌های انگلیسی از آمریکا شد و در مدت ۲ سال، ۵۰۰۰ جلد کتاب انگلیسی از آمریکا خریداری شد.

▣ وظایف اداره مطالعات و برنامه‌ها

- کلیه وظایفی را که اداره مطالعات و برنامه‌ها به عهده داشت، عبارت بود از:
۱. تنظیم و اصلاح برنامه‌ها و آیین‌نامه‌های تعلیماتی در کودکان، دبستان‌ها، دبیرستان‌ها، دانشسراها، کلاس‌های تربیت‌معلم و هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای.
 ۲. نظارت بر متون کتب درسی به‌منظور تطبیق آن‌ها با برنامه آموزشی^۲.
 ۳. تهیه و تنظیم آزمون‌های مختلف برای تشخیص استعداد دانش‌آموزان.
 ۴. تهیه و تنظیم آزمون‌های معلوماتی برای اندازه‌گیری پیشرفت دانش‌آموزان در برنامه تحصیلی.
 ۵. راهنمایی درباره اجرای آزمون‌های مختلف در تمام کشور و استفاده از نتایج آزمون‌های اجراشده.
 ۶. تعیین ارزش کار معلمان، با همکاری ادارات بازرسی فنی و اداره تربیت‌معلم، از لحاظ اجرای برنامه‌های وزارت فرهنگ.

۱. صفحه ۳۹، شماره ۶ مجله آموزش و پرورش، شهریور ۱۳۶۰.

۲. تا سال ۱۳۴۱، سازمان کتاب‌های درسی به وجود نیامده بود. کتاب‌های درسی به‌وسیله مؤلفین و ناشرین آزاد تهیه شده و بین معلمان توزیع می‌شد. در این کار، رقابت زیادی وجود داشت و حتی برای یک درس، چند نوع کتاب در بازار مشاهده می‌شد. اغلب ناشران و مؤلفان تعدادی ویزیتور به شهرستان‌ها می‌فرستادند تا با تبلیغ و تطمیع، معلمی را به تدریس کتاب خود وادارند. البته، برنامه در اداره کل طرح‌ها و برنامه‌ها تهیه می‌شد و مؤلفان می‌بایستی کتاب‌های خود را از طریق تطبیق با برنامه به این اداره می‌فرستادند و برای اجازه رسمی انتشار از وزارت آموزش و پرورش، روابط بر ضوابط رجحان داشت.

۷. راهنمایی مدارس نمونه و تجربی که در آن‌ها برنامه‌های جدید و روش‌های نوین آموزشی آزمایش می‌شد.
۸. تهیه متن کتب، رسالات و نشریات و توضیح برنامه‌ها و دستورهای تعلیماتی.
۹. همفکری در تنظیم و اصلاح اساسنامه‌ها و برنامه‌های آموزشگاه‌های سایر مؤسسات و وزارتخانه‌ها به منظور انطباق آن‌ها با هدف‌های آموزشی و تقدیم آن‌ها به شورای عالی فرهنگ.
۱۰. همکاری با اداره کل تربیت معلم و تنظیم موادی که در کلاس‌های تابستانی برای آموزگاران و دبیران تدریس می‌شود.
۱۱. جمع‌آوری نظرات و انتقادات درباره برنامه‌هایی که در مدارس به اجرا گذاشته می‌شود و استفاده از آن‌ها برای اصلاح برنامه‌ها.

■ گسترش تشکیلات اداری

اداره مطالعات و برنامه‌ریزی که پس از تشکیل، فقط در بخش مطالعات کار می‌کرد، پس از دو سال مطالعه و بررسی روی نظام آموزشی کشور، به کمک کارشناسان خارجی، همفکران ایرانی، هیئت عملیات اقتصادی آمریکا و مأموران یونسکو، در شهریورماه ۱۳۳۶، برنامه فعالیت خود را برای ۴ سال آینده اعلام کرد.^۱

در این برنامه، مسائل آموزش و پرورش در ۱۲ بند و دو ستون ذکر شده بود. در یکی از ستون‌ها، نتیجه بررسی‌ها و مطالعات و در ستون دوم، اصلاحات و پیشنهادات آمده بود. به موجب این پیشنهادات، اقداماتی انجام شد که ادامه آن منجر به تهیه طرح تغییر نظام در آبان ماه ۱۳۴۳ گردید.^۲

در این مدت، دوایر این اداره کل به صورت غول‌آسا رشد کردند و هر کدام به صورت یک اداره کل یا سازمان مستقل از آن منفک شدند و جداگانه در صحنه بروکراسی اداری عرض اندام کردند. دایره برنامه‌ریزی ابتدایی به اداره کل آموزش ابتدایی، و دایره برنامه‌ریزی متوسطه به چند اداره کل (اداره کل آموزش متوسطه، اداره کل آموزش صنعت، اداره کل آموزش خدمات، اداره کل آموزش کشاورزی) در شاخه معاونت فنی و حرفه‌ای تبدیل شد. دایره آزمون‌ها به صورت اداره کل امتحانات درآمد. در اسفندماه ۱۳۴۱، به موجب تصویب‌نامه ۱۳۴۱/۱۲/۱۸ هیئت‌وزیران، تألیف و تهیه کتاب‌های درسی نیز فقط بر عهده وزارت آموزش و پرورش گذاشته شد و به موجب آن، دایره مواد درسی اداره کل مطالعات و برنامه‌ها به صورت یک سازمان درآمد به نام «سازمان کتاب‌های درسی ایران».^۳

۱. نشریه ۷۳ صفحه‌ای، شماره مخصوص آموزش و پرورش، شهریور ۱۳۶۰ (مجله رسمی، سال بیست و هشتم، شماره ششم).

۲. طرح جدید آموزش و پرورش کشور (طرح مقدماتی اصلاح آموزش و پرورش)، اداره کل مطالعات و برنامه‌ها، شهریور ۱۳۴۴.

۳. اولین تصویرنامه تشکیل سازمان کتاب‌های درسی، ۸۹/۲، ۴۲/۱/۲، دفتر وزارتی.

این سازمان که اساسنامه آن در جلسه ۴۲/۷/۸ به شماره ۸۷۶۵، مورخ ۱۳۴۲/۶/۲۳، وزارت آموزش و پرورش به تصویب هیئت وزیران رسید، وظیفه تألیف و تهیه کتاب‌های درسی، تدوین کتاب‌های تکمیلی، تهذیب، تنقیح و تکمیل کتاب‌هایی که از طرف معلمان آزاد به عنوان کتاب‌های درسی و کمکی تهیه می‌شود، و پرداخت حق تألیف را برعهده گرفت.

و بالاخره مجوز قانونی تشکیل این سازمان از تصویب مجلسین گذشت و در تاریخ ۲۵ خرداد ۱۳۴۶ به وسیله فرمان حکومتی^۱ ابلاغ شد. بدین ترتیب، از اداره کل مطالعات و برنامه‌ها تنها دایره اداری‌اش باقی ماند که با پدید آمدن زمره تغییر نظام، این دایره نیز به سوی تشکیلات سازمانی پیش رفت.

■ شورای تغییر نظام

در سال ۱۳۴۲، تحقیقات و مطالعات کارشناسان آمریکایی پیرامون تغییر نظام آموزشی و دگرگونی فرهنگ ایران پایان یافت و زمان بهره‌برداری از این فعالیت‌ها فرارسید. در این سال، پدیده‌ای نوظهور از مغز علیل طاغوت تراوش کرد به نام «انقلاب سفید» که به موجب آن، تغییراتی در تمام شئون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جهت وابستگی کشور به وجود آمد. در نتیجه، برنامه‌ها و نظام آموزشی کشور نیز دستخوش تغییرات گردید و «نظام جدید آموزش و پرورش» با الگوی تمام‌عیار غربی پا به عرصه وجود گذاشت و در آبان ماه ۱۳۴۳، مأموریت تهیه طرح متناسب، به عهده آموزش و پرورش که بدین منظور با ترکیبی خاص تشکیل شده بود، گذاشته شد.^۲

شورای مذکور و کمیسیون‌های ۱۳ گانه وابسته به آن، پس از ۸ ماه، طرح جدید آموزش و پرورش کشور را تهیه نمود و در شهریورماه ۱۳۴۴ منتشر کرد. در خردادماه ۱۳۴۴، کمیسیونی مرکب از کارشناسان مواد مختلف، از طرف شورای برنامه‌ریزی در اداره مطالعات و برنامه‌ها، به تهیه برنامه‌های درسی پرداختند و برنامه تفصیلی دوره ۵ ساله ابتدایی^۳ را تهیه و در خرداد سال ۱۳۴۵ منتشر نمودند. طرح جدید، از مهرماه سال ۱۳۴۵، اجرا شد و بدین ترتیب، این کمیسیون به صورت یک واحد مستقل موجودیت پیدا کرد. کمیسیون دیگری از کارشناسان مواد مختلف، به نام «شورای برنامه‌ریزی دوره سه ساله راهنمایی»، به وجود آمد و در تیرماه ۱۳۴۶ برنامه خود را منتشر کرد.

۱. به اصطلاح «فرمان همایونی».

۲. بررسی نظام جدید آموزشی متوسط، نظریه دکتر غلامحسین شکوهی، صفحه ۳۹، نشریه دانشکده علوم تربیتی، دوره هفتم، شماره دوم، تابستان ۱۳۵۷.

۳. برنامه تفصیلی دوره ۵ ساله ابتدایی، مرحله اول تعلیمات عمومی (تهران، خرداد ۱۳۴۵).
برنامه تفصیلی دوره سه ساله راهنمایی، مرحله دوم تعلیمات عمومی، اداره مطالعات و برنامه‌ها.

■ تشکیل مرکز تحقیقات و برنامه‌ریزی

کارشناسان این دو شورا در یک محل جدید، مرکزی با عنوان «مرکز تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش» پدید آوردند که تقریباً اداره مطالعات و برنامه‌ها را به کنار گذاشت. در حالی که، همین مرکز بود که هسته اصلی دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی را به وجود آورد.

تشکیل این مرکز با امکانات وسیع و بودجه سرشار، تحت حمایت مقامات بالای مملکتی و همچنین حساسیت‌هایی که از لحاظ سیاست آموزشی کشور به عهده داشت، موجب گردید عده‌ای از معلمان و تحصیل‌کردگان خارج از کشور، کم و بیش با فرصتی «منتظرالمقام»، در این مرکز گرد آیند و تشکیلات این مرکز را وسعت بخشند تا آنجا که به پدید آمدن سازمانی تحت عنوان «سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی» منجر گردید.

■ تولد سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی

امکانات زیاد مرکز تحقیقات، اشغال پست‌های کلیدی این مرکز به وسیله افراد وابسته به دربار، رابطه حسنه‌ای که این مرکز با آمریکا و یونسکو داشت، و بورس‌های طول‌المدتی که به سهولت و بی‌دردسر در اختیار کارشناسان آن قرار می‌گرفت موجب گردید تا حسادت دیگر واحدهای آموزشی نسبت به این مرکز برانگیخته شود و اختلافاتی بین دفاتر ستادی با این مرکز به وجود آید. اولین گروهی که با این مرکز به مخالفت برخاست، همان کارشناسان اداره مطالعات و برنامه‌ها بودند که نتوانستند جذب چنین مرکزی شوند. به هر حال، این مرکز هم توانایی انجام چنین مسئولیت سنگینی را نداشت و مورد انتقاد نویسندگان قرار گرفت؛ به عنوان نمونه، جمله‌ای از یک مقاله ذکر می‌شود:

«چنین به نظر می‌رسد، برخلاف طرح‌های ابتدایی و راهنمایی که توسط شورای خاص آموزش و پرورش یا کمیسیون‌های اختصاصی برنامه درسی وابسته به آن تدوین شده بود، کارشناسان این مرکز، فلسفه نظام جدید متوسطه را که محصول چاره‌اندیشی گروهی از متفکران درجه اول کشور بوده است، به خوبی درک نکرده و ندانسته آن را از صورت اصلی خود خارج نموده‌اند. شاهد این مدعا، مطالب بسیار کلی و غالباً متقاضی است که در این طرح به عنوان هدف تعلیمات در مراحل مختلف ذکر شده است و حاکی از نوعی زودباوری غیرعلمی است.»

بدیهی است که اکثر این انتقادات وارد بود؛ زیرا افراد این مرکز غالباً به اتکای معلوماتی که داشتند، خودمحور و تک‌رو بودند و آنچه بدان توجه نمی‌شد، واقعیت‌های جامعه بود. کم‌کم بین سازمان‌ها و ادارات کلی که از یک مادر متولد شده بودند، نیز اختلافاتی بروز کرد. سازمان کتاب‌های درسی و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی نیز که کارشان باید متوالی باشد، به صورت موازی درآمدند. تحقیق و برنامه‌ریزی در دفتر تحقیقات صورت می‌گرفت، اما

تألیف، چاپ و توزیع در سازمان کتاب‌های درسی انجام می‌شد و این دو نیز ارتباط خوبی با هم نداشتند. سازمان کتاب‌های درسی معایب پدید آمده در یک کتاب را تقصیر برنامه‌ریزان می‌دانست و برنامه‌ریزان تقصیر مؤلفین؛ و به هر حال، بدون توجه به وظایف تعیین شده و علل قوانین و مقرراتی که خودشان وضع کرده بودند، کارها به صورت نامنظم انجام می‌شد. این دفاتر مدعی بودند که کلیه فعالیت‌هایی که به آن‌ها ارتباط دارد، باید در اختیار خودشان قرار گیرد. دفتر ابتدایی باید خودش برنامه‌ریزی کند، کتاب تألیف کند و چاپ و توزیع نماید. به همین ترتیب، دفتر راهنمایی و دفتر متوسطه خودشان کتاب‌ها و برنامه‌های آموزشی را تهیه نمایند. دفتر تربیت معلم که تمام وظایف مربوط به ۲۳۲ مرکز تربیت معلم را در اختیار دارد، چرا نباید برنامه آموزشی را خودش تدوین کند و کتاب و محتوای درسی مراکز را تهیه نماید؟ بدیهی است که اگر این تفویض اختیارات صورت می‌گرفت، سازمان‌های پدید آمده تضعیف و دفاتر دیگر به قدرت می‌رسیدند و این هم با هدف این مرکز مغایر بود.

تا اینکه در سال ۱۳۵۵، لایحه قانونی تشکیل سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی به تصویب مجلسین رسید و فرمان طاغوت صادر و طی شماره ۴-۲۰ مورخه ۱۳۵۵/۵/۴ ابلاغ شد.

■ وظایف سازمان

۱. پژوهش در محتوای برنامه‌های آموزش و پرورش در دوره‌های مختلف تحصیلی، با توجه به نیازمندی‌های کشور، توانایی و خصوصیات روانی دانش‌آموزان، و تشخیص و تعیین هدف‌های هر دوره تحصیلی؛ و تهیه و تنظیم برنامه‌های درسی و تعیین نسبت‌های مطلوب برای تحصیلات در سطوح و رشته‌های مختلف.

۲. مطالعه و تنظیم روش‌های ساده در زمینه امتحانات و ارزشیابی‌های تحصیلی.

۳. تألیف، تدوین و انتشار کتب و نشریات آموزشی و کمک آموزشی برای دانش‌آموزان، معلمان و مربیان.

۴. تعیین و تهیه مواد و وسایل آموزشی و فهرست استاندارد تجهیزات و وسایل آموزشی با همکاری سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، تهیه و تنظیم طرح‌های لازم برای نوآوری در روش‌ها و وسایل آموزشی، و اجرای طرح‌های آزمایشی به منظور ارزشیابی روش‌ها و وسایل آموزشی.

۵. انجام تحقیقات بنیادی در زمینه بهبود کیفی و کمی آموزش و پرورش.

۶. تربیت کارشناسان مورد نیاز وزارت آموزش و پرورش؛ اجرای برنامه‌های کارآموزی برای معلمان، مسئولان مدارس و مجریان مربوط؛ ساختن ارتباط دائم با معلمان و متخصصان در امر آموزش و پرورش و نظرخواهی از آنان، و فراهم ساختن موجبات مشارکت آنان در برنامه‌ریزی، برنامه‌نویسی و ارزشیابی آموزشی.

۷. همکاری با سازمان رادیو، تلویزیون و دیگر واحدها و شوراهایی که به نحوی با وظایف سازمان ارتباط دارند.
۸. سایر مسائلی که شورای سازمان در جهت هدف‌های سازمان تعیین خواهند نمود (نقل از لایحه قانونی تشکیل سازمان پژوهش مصوب ۱۲ تیرماه ۱۳۵۵ مجلس).
- چنان که ملاحظه می‌شود، بند ۸ امکانات وسیعی را برای این سازمان پدید آورد و دست آن را در همه فعالیت‌ها باز گذاشت.

■ دفاتر سازمان

وظایف سازمان بین دفاتر مختلف توزیع شد و هر کدام از این دفاتر بخشی از این وظایف را به‌عهده گرفتند؛ از جمله دفتر تحقیقات که از این وظایف بیشترین سهم را برد.

دفتر تحقیقات، هسته اصلی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی بود و اکثر وظایف سازمان بر عهده بود. این دفتر در ابتدا سه واحد متمایز داشت که هر واحد، یک طبقه ساختمانی را اشغال کرده بود:

● واحد تحقیق و ارزشیابی؛

● واحد برنامه‌ریزی درسی؛

● واحد اساسنامه‌ها و آیین‌نامه‌ها.

این دفتر و چهار دفتر دیگر کلاً اعضای سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی را تشکیل می‌دادند:

● دفتر انتشارات؛

● دفتر تکنولوژی آموزشی و سمعی و بصری؛

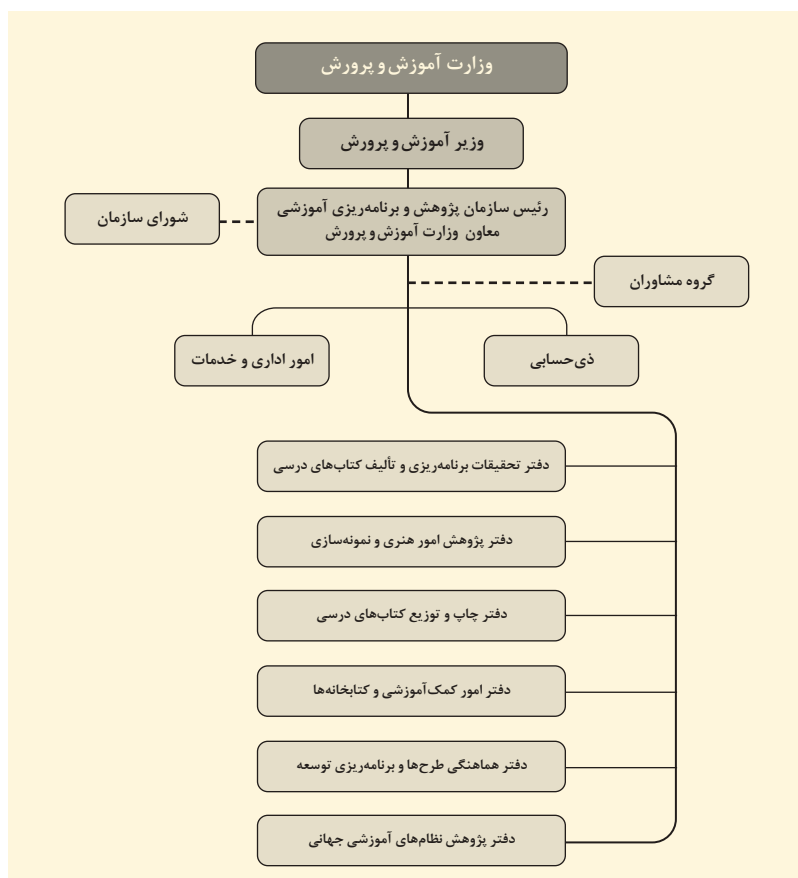
● سازمان کتاب‌های درسی؛

● دفتر کتابخانه‌ها و اسناد.

ضمناً، واحدی نیز در این سازمان تحت عنوان «امور مدارس تجربی» وجود داشت که با بودجه‌ای سنگین، ۴۱ مدرسه را در سراسر ایران زیر نظر داشت و قرار بود طرح‌های تهیه شده به‌وسیله دفتر تحقیقات، در این مدارس به آزمایش گذاشته شود و پس از حصول اطمینان از نتیجه آزمایش، طرح در سراسر کشور به مرحله اجرا گذاشته شود. در دوران فعالیت آن‌ها، گزارشی از این مدارس به دفتر تحقیقات مشاهده نشده است. این دفاتر قبلاً (در فاصله سال‌های ۵۰ تا ۵۴) با دفاتر تربیت‌معلم، امور تربیتی، امتحانات، مبارزه با بی‌سوادی و تلویزیون آموزشی، تشکیل یک کلونی داده بودند که تحت نظر معاون آموزشی اداره می‌شد. پس از تشکیل سازمان، دفاتر دیگر استقلال یافت و امور مربوط به آن‌ها از این سازمان منفک شد.

□ سازمان پژوهش بعد از انقلاب اسلامی

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران که نمایندگان دولت موقت در وزارت آموزش و پرورش مستقر شدند، کلیه تشکیلات وزارت آموزش و پرورش و دفاتر ستادی آن مطالعه و بررسی شد. هیئت بازسازی نظام آموزشی و گروه اصلاح و پاک سازی کتاب های درسی کار خود را در این سازمان آغاز کردند. در همان ابتدای کار، سازمان کتاب های درسی منحل و دفتر تألیف در دفتر تحقیقات ادغام شد. نام سازمان از «پژوهش و نوسازی آموزشی» به «سازمان پژوهش و برنامه ریزی» تغییر یافت. به توصیه وزیر وقت، دو دفتر جدید به نام «دفتر پژوهش نظام های آموزشی جهانی» و «دفتر پژوهش امور هنری و نمونه سازی» در این سازمان متولد شد. دفتر چاپ و توزیع کتاب های درسی نیز از سازمان کتاب های درسی به این سازمان منتقل شد و تشکیلات این سازمان به صورت نمودار درآمد.

نمودار تشکیلات سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی - معاونت وزارت آموزش و پرورش

پس از یک سال که از عمر این تشکیلات گذشت، دفتر پژوهش نظام‌های آموزشی جهانی عملاً نتوانست به صورت یک واحد فعال درآید، زیرا وظایفی که به عهده داشت، قبلاً به وسیله مؤسساتی از قبیل یونسکو و مؤسسه تحقیقات وزارت علوم انجام شده بود. کار آن در مدت یک سال و چندماه، صرفاً به ترجمه چند مقاله گذشت که نشریات آن موجود است. لذا به دفتر تحقیقات ملحق شد و به صورت یکی از واحدهای پژوهشی این دفتر درآمد. دفتر هماهنگی طرح‌ها و برنامه‌ریزی توسعه نیز به شاخه معاونت آموزشی منتقل گردید. اکنون این سازمان با چهار دفتر ستادی، کلیه وظایف محوله را به عهده دارد. این دفاتر عبارت‌اند از:

- دفتر تحقیقات، برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی؛
- دفتر پژوهش امور هنری و نمونه‌سازی؛
- دفتر امور کمک‌آموزشی و کتابخانه‌ها؛
- دفتر چاپ و توزیع کتاب‌های درسی.

که شرح وظایف آن‌ها در مقالات بعدی به اطلاع خواهد رسید.

این سازمان علاوه بر دفاتر فوق، شرکت چاپ و نشر و سازمان انتشارات انقلاب اسلامی ایران (موسسه فرانکلین سابق) را نیز که عهده‌دار چاپ و توزیع کلیه کتاب‌های درسی‌اند، زیر نظر دارد؛ و اخیراً کانون پرورش فکری کودکان نیز ملحق به وزارت آموزش و پرورش شده و تحت نظارت این سازمان درآمده است.

منابع

۱. آموزش و پرورش: مجله رسمی وزارت فرهنگ، دوره بیست و ششم، شماره شهریور.
۲. تحولات آموزش و پرورش تا پایان برنامه ششم: نشریه دفتر هماهنگی و برنامه‌ها.
۳. طرح جدید آموزش و پرورش کشور، شماره ۱، اداره کل مطالعات و برنامه‌ها، شهریور ۱۳۴۴.
۴. تاریخ فرهنگ ایران: دکتر عیسی صدیق، انتشارات دانشگاه، مهرماه ۱۳۳۶.
۵. نشریه دانشکده علوم تربیتی، دوره هفتم، شماره دوم، تابستان ۱۳۵۷.
۶. مصوبات تشکیل سازمان کتاب‌های درسی؛ از دفتر چاپ و توزیع.
۷. لایحه قانون تشکیل سازمان کتاب‌های درسی؛ از دفتر چاپ و توزیع.
۸. لایحه قانون تشکیل سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی؛ از دفتر سازمان.
۹. جزوه شرح وظایف دفاتر ستادی وزارت آموزش و پرورش؛ از دفتر تحقیقات.